

ASPECTE ALE LUPTEI CETĂȚENILOR DIN ORADEA PENTRU AUTONOMIA ORAȘULUI (I) CONTRIBUȚII LA O ISTORIE A ORADEI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

**de
GHEORGHE GORUN**

În urma alungării trupelor turcești din cetatea Oradea în iunie 1692, noua stăpânire austriacă reînstaurează în comitatul Bihor dominația economică și politică a bisericii catolice, prin reprezentanții acesteia: episcopia și capitulul episcopiei. Acest act a însemnat, de fapt, o încercare a noii stăpâniri de a întoarce roata istoriei la realitățile istorice de la mijlocul secolului al XVI-lea, când imperiul au fost îndepărtați de pe scena politică a Transilvaniei, un act profund nedrept și care a avut ca rezultat ridicarea întregii populații a orașului Oradea la luptă pentru cîștigarea — mai exact recîștigarea — autonomiei orașului. Această luptă, care a durat aproape două secole și care a îmbrăcat o mare diversitate de forme, a împiedicat dezvoltarea orașului datorită imensului efort al cetățenilor de a corecta o gravă eroare istorică, împiedicîndu-l în a-și ocupa locul care i s-ar fi cuvenit printre primele orașe ale Transilvaniei.

Istoriografia mai veche a evitat cu grijă abordarea chestiunii proceselor dintre oraș și biserica catolică, din rațiuni care nu țin de domeniul științei. Nici noua istoriografie nu s-a grăbit să cerceteze problematica legată de constituirea orașului modern Oradea, cu excepția unui articol al lui Ioan Pușcaș publicat în 1972¹ și care se ocupă de un fragment al acestei lupte biseculare: convenția din anul 1722 dintre oraș și capitol, prima încercare de aranjament a situației orașului Oradea în conflictul cu biserica catolică. Studiul de față nu are pretenția de a epuiza chestiunea, nici măcar în aspectele ei evolutive, ci numai de a pune problema în dezbateră istoriografiei noastre.

Reînstaurarea stăpînirii bisericii catolice în Bihor s-a făcut prin *diploma leopoldină* din 1693, anulîndu-se printr-o singură trăsătură de condei o evoluție istorică de aproape un secol și jumătate, a cărei trecere în revistă este necesară pentru înțelegerea realităților. Oradea s-a

---

¹ Ioan Pușcaș, *Convenția din 1722 dintre capitulul episcopiei catolice din Oradea și orașul Oradea*, în *Lucrări științifice, Istorie-științe sociale-pedagogie*, Oradea, 1972, p. 69—74.

constituit ca localitate urbană din mai multe aşezări, relativ apropiate, sub protecţia cetăţii Oradea. Devenit la un moment dat reşedinţă episcopală, oraşul a existat pînă la 1557 divizat, în mai multe aşezări-cartiere, care, în timpul principatului autonom transilvănean, graţie unor privilegii şi a sprijinului principilor interesaţi a crea la graniţa de vest o aşezare mare, capabilă de a se opune atacurilor externe, se transformă în *civitas*, cunoscut sub numele de Oradea Mare, în sensul cel mai deplin al cuvîntului, termen folosit uneori şi astăzi.

Reinstaurarea stăpînirii bisericii catolice a însemnat în mod concret divizarea întregului în părţi şi mai ales pierderea drepturilor cîştigate în timpul principatului, întrucît ele erau în contradicţie cu drepturile stăpînului de pămînt şi, prin urmare, anulate din oficiu. Dacă oraşul ar fi fost declarat oraş liber regal, acesta şi-ar fi păstrat privilegiile, întrucît ele nu erau în contradicţie cu drepturile puterii centrale, faţă de care ar fi depins. Acestea sînt limitele juridice între care a evoluat lupta dintre oraş şi biserica catolică, aşa cum vom vedea în cele ce urmează.

Perioada de după iunie 1692, cînd Oradea a fost eliberată de sub stăpînirea turcească şi ocupată de austrieci, şi pînă în 1722, anul în care s-a încheiat primul aranjament dintre cei doi parteneri, o considerăm ca fiind *prima etapă* a îndelungatei lupte pentru autonomia oraşului Oradea. Această etapă se caracterizează prin tatonări reciproce, prin evitarea situaţiilor care ar putea să nemulţumească pe celălalt, prin manevre de culise care vor favoriza întii oraşul şi apoi capitlul. Ca bilanţ al acestei etape, victoria temporară a capitlului este indiscutabilă, dar cetăţenii Oradiei renunţă la manevrele de culise în favoarea luptei deschise, preluînd iniţiativa în etapa a doua.

În timpul asediului din 1692 a cetăţii Oradea, cetăţenii s-au raliat trupelor imperiale, sprijinindu-le într-un mod atît de eficient încît însuşi împăratul Carol al VI-lea este nevoit a le recunoaşte meritele². Aceeaşi colaborare se stabileşte între trupele imperiale şi cetăţeni cu ocazia luptelor de apărare a fortificaţiei orădene în faţa asalturilor răsculaţilor conduşi de principele Francisc Rákóczi al II-lea, cînd imperialii păstrează cetatea numai graţie ajutorului cetăţenilor. Această colaborare dintre cetăţeni şi trupele imperiale îşi are explicaţia în străduinţa locuitorilor oraşului de a evita restaurarea dominaţiei bisericii catolice asupra oraşului, prin cîştigarea bunăvoinţei noilor autorităţi. Exploatarea situaţiei concrete şi manevrînd posibilităţile existente, cetăţenii reuşesc să împiedice instaurarea reală a dominaţiei bisericii catolice asupra oraşului pînă în anul 1713³. Dar în anul următor, orădenii nu au mai

² Arhivele Statului Oradea (în continuare Arh. St. O.), *fond Primăria oraşului Oradea*, dos. 20, f. 179.

³ Lakos Lajos, *Nagy Várad multja és jelenéből. A városi levéltár adatai alapján* (Din trecutul şi prezentul Oradiei Mari. Pe baza datelor din arhiva oraşului), Oradea, 1904, p. 133. În anul 1713 controlul asupra activităţii desfăşurate de conducerea municipalităţii a fost făcut încă de comandamentul militar austriac din garnizoana cetăţii Oradea prin colonelul J. O. Roser.

putut evita înstăpînirea bisericii catolice datorită faptului că starea de război a încetat. Nu i-a salvat nici decretul din 27 noiembrie 1712 al împăratului Carol al VI-lea⁴, care le întărise orădenilor privilegiile confirmate la 21 martie 1600 de către împăratul Rudolf al II-lea și dreptul de a folosi sigiliul și blazonul acordate de același Rudolf, în schimbul serviciilor militare prestate în favoarea imperialilor.

Decretul din 27 noiembrie 1712 al împăratului Carol al VI-lea, emis la insistențele locuitorilor orașului Oradea, a nemulțumit profund conducerea bisericii catolice din Oradea. La insistențele acesteia pe lângă împărat, de a anula drepturile privilegiale ale orășenilor, Carol al VI-lea, prins între două dispoziții contradictorii, dispune anchetarea situației de către o comisie delegată⁵. Comisia nu reușește să găsească o soluție convenabilă ambelor părți aflate în litigiu, cauza fiind returnată împăratului. Acesta, la 17 august 1716, reconfirmă toate drepturile bisericii — dînd prin aceasta cîștig de cauză bisericii —, invitînd orașul să se adreseze justiției în privința privilegiilor sale⁶. Menționăm faptul că împăratul, în preambulul rezoluției sale din 1716 arăta că privilegiile confirmate de el orădenilor în 1712 nu contraveneau dreptului de stăpîn feudal al bisericii.

În lupta pentru autonomia orașului intervine, la o dată greu de precizat, o modificare de ordin tactic. Juridic, Oradea „Mare“ a fost fragmentată — prin aplicarea diplomei din 1693 — în trei părți: *Oradea*, *Oradea — Olosig* și *Oradea — Velența*, prima supusă capitlului episcopiei, iar ultimele două episcopiei. O vreme destul de îndelungată lupta pentru autonomie a fost dusă numai de partea din oraș supusă capitlului, ceilalți locuitori neavînd probabil curajul de a-l înfrunta deschis pe episcop, care era, oricum, prima personalitate administrativă — în calitate de comite suprem al Bihorului — și ecleziastică a comitatului. Pe de altă parte, trebuie notat faptul că în toată lupta pentru autonomie, orădenii au fost solidari, indiferent de locul de rezidență și de stăpînul feudal. Locuitorii din Oradea, care vor duce greul luptei pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, s-au folosit, în argu-

⁴ Arh. St. O., *fond Primăria orașului Oradea*, dos 20, f. 179. Rudolf al II-lea confirmase următoarele privilegii: a) decretul din 1474 al regelui Matei Corvin prin care scutește pe cetățenii din Olosig și Velența de obligația achitării tricesimei, a dării regale și de alte impozite; b) edictul reginei Izabela din 1558 prin care a dispus ca pentru refacerea orașului de după asediul din anii 1556—1557 să fie primiți cu bunăvoință toți străinii care vor să se stabilească în Oradea; c) edictul lui Ioan Sigismund Zápolya din 1562 prin care interzice orașului să dea vehicule și cai celor fără autorizația lui; d) privilegiul lui Ferdinand din 1553 prin care confirma un privilegiu mai vechi al cetățenilor orașului Oradea de a nu fi judecați decît de propria lor instanță judecătorească; e) privilegiul lui Ferdinand prin care asigură cetățenilor orașului Oradea dreptul de a nu putea fi arestați pentru datorii sau a delictelor comise de alte persoane, reînoid totodată scutirea de impozite; f) privilegiul lui Ferdinand prin care cetățenii orașului au dreptul de vînzare liberă a vinului (*Ibidem*, dos. 20, f. 181—186)

⁵ *Ibidem*, dos. 9, f. 132—137

⁶ *Ibidem*

mentarea drepturilor lor privilegiale, și de privilegii anterioare care se refereau la celălalte cartiere ale orașului, indicînd prin aceasta că ei se considerau un „întreg“, fapt indicat și de obiceiul lor de a folosi în permanență termenul de *Oradea „Mare“*, deci, indirect considerîndu-se ca reprezentanți ai locuitorilor din orașul întreg.

Realitatea este că nici ceilalți locuitori orădeni nu au rămas pasivi. Dovadă este memoriul din 1724 al fostului episcop orădean, Emerik Csáky, către Consiliul de război, prin care acesta se plîngea că de la o vreme locuitorii orădeni supuși lui, protejați de comandantul cetății, nu respectă drepturile de stăpîn feudal ale episcopatului. Csáky cerea Consiliului să ia măsuri pentru respectarea drepturilor feudale ale episcopiei și coordonarea drepturilor eclesiastice cu acelea ale statului, respectiv ale autorităților militare⁷.

În timp ce comunitatea orădeană supusă capitlului se luptă în procese interminabile cu capitlul, orădenii duceau, pe alt plan, o luptă subterană pentru unificarea *de facto* a vieții economico-sociale a orașului, prin unirea breslelor de același profil din cele trei cartiere. Fenomenul este izolat în deceniile trei și patru ale secolului al XVIII-lea, frecvent la mijlocul secolului și general în ultimele trei decenii, curba ascendentă a unificării lor fiind și reprezentarea evoluției conștiinței civice a locuitorilor orădeni.

În perioada imediat următoare anului 1716 discuțiile contradictorii dintre cetățeni și capitlu se înăspresc, tonul devenind tot mai dur. Întrucît nici una din părți nu părea dispusă să cedeze din pretențiile sale, autoritățile imperiale au recomandat încheierea unei convenții reciproc acceptabile⁸. Poziția inflexibilă a capitlului, care pretindea orașului să renunțe să mai aducă drept argumente privilegiile primite în cursul secolelor XV—XVII,⁹ a împiedicat orice rezultat al acestor discuții. La sfîrșitul anului 1721 situația nu părea să se fi ameliorat cîtusi de puțin, cînd, cu totul pe neașteptate, orașul acceptă la 28 decembrie 1721 o parte a pretențiilor capitlului, delegații orașului, cît și ai capitlului mergînd la Viena pentru tratative, încă în luna ianuarie al anului următor.¹⁰

La sfîrșitul lunii februarie a anului 1722 surprinzătoarea decizie a conducerii orașului de a accepta o parte din pretențiile capitlului este urmată de și mai surprinzătoarea adoptare de către delegații celor două părți a unei „tranzacții amicale“, în ziua de 26, care a fost apoi legiferată prin diploma din 26 aprilie 1722 a împăratului Carol al VI-lea¹¹. Această convenție marchează în istoria luptelor pentru autonomia ora-

⁷ *Ibidem*, dos. 6, f. 137

⁸ I. Pușcaș, *op. cit.*, p. 70

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*, p. 72

¹¹ Arh. St. O., fond *Primăria orașului Oradea*, dos. 6, f. 1. Delegații orașului la tratativele de la Viena au fost Lantos Ioan — „prim-agent“ — șeful delegației Egerszegi Francisc și Szabo Martin.

șului Oradea prima victorie de amploare a capitolului, întrucât el semnifică acceptarea punctului de vedere al capitolului de către delegații orașului și prin aceasta recunoașterea dominației capitolului asupra lui.

Oricât de ciudată pare acceptarea aproape necondiționată a convenției de la Viena¹², trebuie să notăm faptul că ea a fost obținută prin metode incorecte, șeful delegației trădând — după cum vom vedea mai jos — interesele orașului. Nici ceilalți delegați nu au fost în întregime cinstiți, dar nici împrejurările de la curtea imperială nu au fost favorabile. O scrisoare a unuia dintre delegații orașului la tratative, Francisc Egerszegi, adresată din Viena consiliului orășenesc îi relatează acestuia despre mersul tratativelor¹³. Veștile nu sînt îmbucurătoare pentru consiliul orășenesc, Francisc Egerszegi relatînd cum Consiliul de război i-a anunțat că trupele imperiale nu vor mai proteja orașul ci *vor preda preoților (capitolului) autoritatea asupra lor*. Pe de altă parte, delegatul comunică consiliului că ar fi existat un ordin de arestare a tuturor conducătorilor orașului dacă delegația nu ar fi sosit pentru tratative la Viena și numai sosirea lui Ioan Lántos cu plenipotențele a împiedicat executarea ordinului.

Parcă pregătind terenul pentru trădare, dar prezentînd — în același timp — obiectiv punctul de vedere al autorităților imperiale, Fr. Egerszegi relatează aceluiași destinatar o audiență la Cancelaria Aulică unde un funcționar le demonstrează delegaților orașului că sînt în aceeași situație cu alte orașe din imperiu — Győr, Komárom, Pécs, Eger, Bratislava — cărora nu li s-au recunoscut drepturile privilegiale vechi în detrimentul noilor stăpîni feudali, sfătuiindu-i să accepte punctul de vedere al capitolului. Pe baza acestui îndemn delegații orașului au început discuțiile cu delegații capitolului, sperînd că în decurs de o săptămînă tratativele se vor încheia. Aceste tratative au decurs sub presiunea exercitată de delegații capitolului, care i-au amenințat pe cei trei plenipotențieri orădeni că vor cere intervenția „forței publice” pentru a impune orașului punctul de vedere al capitolului. La replica delegaților orașului că vor cere protecția împăratului pînă în luna mai cînd va avea loc dieta țării unde sperau că li se va face dreptate, delegații capitolului i-au amenințat cu intervenția Consiliului de război pentru a le confisca diplomele privilegiale și a le distruge.

Indiferent dacă Fr. Egerszegi relatează corect împrejurările în care au decurs tratativele de la Viena sau nu, cert rămîne faptul că atît Cancelaria Aulică, Consiliul de război și delegații capitolului cit și dieta și împăratul nu erau dispuși să facă dreptate orașului și, prin urmare, singura soluție a tratativelor era de a încerca să obțină o situație

¹² Ioan Pușcaș nu posedă informații despre discuțiile purtate și nici despre împrejurările în care a fost încheiată convenția. Totuși el remarcă faptul că „... timp de zeci de ani diverși reprezentanți ai orașului au afirmat deschis că împuterniciții lor au fost forțați să accepte textul care era favorabil capitolului”. (I. Pușcaș, *op. cit.*, p. 72).

¹³ Arh. St. O., fond Primăria orașului Oradea, dos. 6, f. 51

în care orașul să fie cît mai puțin defavorizat. Și avînd în vedere formularea incertă a textului convenției care permitea cele mai diverse interpretări, acest scop a fost atins, chiar dacă delegații orașului au fost obligați să recunoască drept legală stăpînirea capitlului asupra orașului.

Pe de altă parte însă există dovezi documentare că Ioan Lantos a trădat cauza orașului, lăsîndu-se mituit de capitlu și înțelegîndu-se cu el să însceneze tratativele pe care însă, pînă la urmă să le încheie în favoarea capitlului¹⁴. Nu avem nici un motiv să nu admitem ca certă mituirea lui Lantos, avînd în vedere faptul că în scrisoarea citată mai sus Fr. Egerszegi se străduiește să demonstreze conducerii orașului vigoarea deosebită cu care acesta apără interesele orașului, dar, în esență, pregătind terenul pentru ca eșecul tratativelor să fie mai ușor acceptat de aceștia. De altfel, orădenii vor mai avea în cursul secolului al XVIII-lea mai mulți plenipotențieri la curtea Vienei care vor face, de fapt, jocul capitlului, după cum vom vedea mai încolo, abandonînd cauza orașului în situațiile cele mai grele și trecînd de partea capitlului, uneori cu întreaga documentație juridică.

Imediat după încheierea convenției de la Viena, conducerea orașului începe o campanie de acuzații la adresa capitlului cum că acesta nu respectă prevederile acordului, amestecîndu-se în chestiunile interne ale orașului¹⁵. Această campanie are ca urmări un ordin imperial adresat comitatului prin care acesta este însărcinat cu instituirea unei comisii care să elaboreze un regulament de aplicare a convenției de la Viena¹⁶, mai ales a cazurilor care nu sînt cuprinse în convenție. Orașul se arată la început favorabil inițiativei imperiale, cerînd însă înlăturarea cancelarului Nádasz, care — probabil cu ocazia tratativelor de la Viena — nu a fost binevoitor față de cauza orașului, înregistrînd din această cauză însemnate prejudicii¹⁷. În scurtă vreme însă orașul ridică obiecții și față de comitat, cerînd ca autentificarea martorilor să fie făcută de orice persoană dezinteresată, cu excepția funcționarilor comițiali, care sînt interesați în cauză, apărînd pe față interesele capitlului¹⁸.

Sentința instanței comițiale extraordinare este, în ciuda protestelor repetate și a recuzărilor făcute de oraș, favorabilă capitlului. Instanta constată că acțiunea se atribuie, în cea mai mare parte, deficiențelor de formulare din convenție și achită capitlul de învinuirile aduse în 57 de puncte de oraș, invitînd părțile să interpreteze în viitor prevederile convenției în spiritul indicat de instanță¹⁹. Cu toate că nu cunoaștem care este acest spirit, nu credem că greșim dacă admitem că el este acela de recunoaștere necondiționată a dominației feudale a capitlului asupra orașului.

¹⁴ *Ibidem*, f. 338

¹⁵ *Ibidem*, f. 35

¹⁶ *Ibidem*, f. 118—124

¹⁷ *Ibidem*, f. 103

¹⁸ *Ibidem*, f. 45

¹⁹ *Ibidem*, f. 128—133

Sentința incorectă adusă de instanța comitatensă în divergențele dintre oraș și capitlu, inhibă pentru cîțiva ani spiritul de inițiativă al conducerii orașului. Dar spre sfîrșitul deceniului al treilea al secolului al XVIII-lea, plîngerile orașului împotriva capitlului sint reluate pe o treaptă calitativ superioară. El renunță să mai apeleze la privilegiile sale și încearcă să obțină cîștig de cauză demonstrînd, prin însăși acțiunile capitlului, că acesta încearcă să-și obțină drepturile prin abuz și persuasiune. O plîngere din anul 1730²⁰ este, în acest sens, semnificativă. Atacînd dreptul de dominație a capitlului asupra orașului, conducerea comunității afirmă că el este fals, întrucît după înăbușirea mișcării antihabsburgice conduse de principele Francisc Rákoczi al II-lea locuitorii orașului au fost mutați, din ordinul palatinului Ungariei, în partea nouă a orașului, fără ca membrii capitlului să fi protestat împotriva acestei decizii. Conducerea orașului vede în această lipsă a vreunei reclamații a capitlului recunoașterea de către acesta a lipsei dreptului său asupra orașului, cu atît mai mult cu cît înainte de anul 1722 capitlul nu a exercitat nici o jurisdicție asupra orașului și nu a dat curs nici unui drept decurgînd din condiția de stăpîn feudal, în afara aceluia de desfacere a vinului și a cîrnii, care au fost de fapt abuzive și împotriva căruia au reclamat atît conducerea comunității cît și comandantul militar al cetății Oradea.

Timp de un deceniu duelul argumentelor juridice continuă fără în-
timplări notabile. Orașul marșează pe aceleași 58 de puncte — între timp
mai adăugînd una celor 57 — care însumează doleanțele lor, în timp ce
capitlul se străduie să demoleze edificiul argumentației orașului, recur-
gînd, adesea, la forță, pentru a-și impune punctele de vedere în viața co-
tidiană. În 1741 situația a evoluat pînă acolo încît cei doi parteneri își
disputau importanța, orașul susținînd că așezarea este importantă prin
populația și realizările sale, lucru perfect adevărat de altfel, în timp ce ca-
pitlul susținea că importanța așezării rezidă din faptul că aici se găsește
sediul episcopiei și al capitlului episcopiei catolice²¹, argument care de-
monstrează și el absurditatea pretențiilor capitlului.

Intervențiile brutale în treburile orașului, amendarea locuitorilor
săi pentru preținse încălcări ale dreptului stăpînului de pămînt și imixiu-
nile în alegerile consiliului orășenesc au atras după sine repetate plîngeri
și proteste ale comunității orădene, care au găsit uneori ecou la curtea
imperială. La 11 mai 1742 Consiliul locumtenențial invita capitlul să
sisteze acțiunile judiciare intentate cetățenilor orașului, iar în cazurile în
care sentința a fost deja pronunțată, executarea să fie amînată pînă la
noi dispoziții²². La 4 septembrie 1742 intervine însăși împărăteasa Maria
Tereza care dispune comitatului să ia măsuri pentru suspendarea execu-

²⁰ *Ibidem*, f. 157—168

²¹ *Ibidem*, f. 207—222

²² *Ibidem*, f. 236

ției sentințelor scaunului domenial capitular, cerînd totodată informații detaliate despre situația din oraș²³.

Anul 1743 aduce cu sine importante noutăți în disputa dintre oraș și capitlu. Dintr-o scrisoare a cancelarului Ludovic Battyány, datată 25 decembrie 1743, aflăm că orașul a cerut curții imperiale să fie încadrat în rîndul orașelor libere²⁴, urmînd ca la Viena să se desfășoare tratative între delegații orașului și ai capitlului, în prezența delegaților Cancelariei Aulice și ai Camerei. Lupta pentru autonomia orașului intră, prin aceasta, într-o nouă fază a ei, a treia, în care se renunță definitiv la tactica — dovedită ca fiind ineficientă — de a contesta drepturile privilegiale ale capitlului în favoarea privilegiilor proprii, precum și de a încerca compromiterea capitlului prin denunțarea abuzurilor săvîrșite.

Nu știm dacă tratativele au avut loc și care au fost cauzele pentru care ele au eșuat, întrucît evenimentele ulterioare indică faptul că nu s-a ajuns la nici un rezultat. La 5 martie 1744 Maria Tereza a semnat o rezoluție prin care ordonă Consiliului locumtenențial să încerce o „aplanare amicală” a conflictului dintre oraș și capitlu, urmînd ca, în caz de insucces, să treacă la dezbaterea juridică a cauzei și să pronunțe o sentință²⁵. Aceeași rezoluție preciza că dacă sentința Consiliului locumtenențial va fi contestată, cauza să-i fie înaintată ei spre rezolvare. De remarcat faptul că nu se amintește nimic despre cererea orădenilor ca orașul lor să fie ridicat la rangul de oraș liber.

Tentativa de aplanare a conflictului săvîrșită de Consiliul locumtenențial a eșuat și, conform dispoziției împărătesei, s-a trecut la judecarea cauzei, judecată care a durat pînă în luna mai 1745²⁶. Sentința a fost pronunțată la 25 iunie 1745, în prezența delegaților părților implicate²⁷. Din raportul notarului orașului Oradea, Gabriel Kornis, delegat la Bratislava pentru a primi sentința, reiese faptul că Consiliul locumtenențial a avut de judecat, cu această ocazie două procese, unul intentat de oraș capitlului și unul de capitlu orașului. Sentința Consiliului locumtenențial se înscrie pe linia rezolvărilor anterioare — mai bine spus al nerezolvării situației — achitînd de orice fel de penalitate atît capitlul cît și orașul. În sentință se precizează faptul că capitlul este stăpîn *legal* al pămîntului și nu stăpîn contractual, dînd prin această recunoaștere cîștig de cauză capitlului. Decizia Consiliului locumtenențial este sancționată de Maria Tereza, care mai dispune cu această ocazie comitatului să elaboreze un regulament pentru rezolvarea litigiilor nespecificate în convenția din 1722²⁸. La 9 septembrie 1746 Consiliul locumtenențial comunică comitatului faptul că în virtutea legii judecarea proceselor dintre oraș și capitlu cade în competența comitatului, care este însărcinat pe viitor cu

²³ *Ibidem*, dos. 20, f. 28

²⁴ *Ibidem*, dos. 6, f. 235

²⁵ *Ibidem*, f. 342

²⁶ *Ibidem*, dos. 7, f. 6

²⁷ *Ibidem*, f. 3—4. Delegatul orașului a fost notarul Gabriel Kornis.

²⁸ *Ibidem*, f. 37

judecarea tuturor litigiilor dintre cei doi. Totodată îndeamnă comitatul să aibă grijă ca în procesele în curs dintre oraș și capitlu „să nu intervină nici o schimbare”²⁹ luînd, prin aceasta, partea capitlului, în mod deschis.

Din nou înfrinți pe cale juridică, orădenii nu demobilizează, străduindu-se să meargă pe noua linie tactică adoptată. În mai 1746 delegații orașului, Gabriel Kornis și Ioachim Weichel fac o nouă tentativă de a obține pentru Oradea rangul de oraș liber, avînd instrucțiuni de a oferi pentru aceasta suma de 30.000 florini³⁰. Demersurile lor s-au încheiat însă fără nici un rezultat practic.

La 12 octombrie 1746 în adunarea generală a comitatului se dă citire ordinului din 9 septembrie 1746 al Consiliului locumtenențial prin care comitatul este investit cu dreptul de judecare a litigiilor dintre oraș și capitlu³¹, alegîndu-se comisia care să elaboreze regulamentul pentru interpretarea și aplicarea convenției din 1722. Comisia comitatensă a reușit, ca într-un timp de o jumătate de an să elaboreze un regulament care a fost prezentat în adunarea generală din 25 mai 1747, fiind cu această ocazie completat cu noi puncte și aprobat în întregime³². În încheierea regulamentului se interzice categoric orașului să recurgă la alte foruri decît comitatul pentru aplanarea litigiilor cu capitlul, inclusiv acțiuni de recurs, încercînd să limiteze prin aceasta dreptul orașului de a se adresa curții imperiale sau altor foruri superioare.

Orașul nu se lasă însă bătut, judele și senatul se adresează în cursul anului 1747 direct împărătesei, dezvăluind că elaborarea regulamentului de aplicare a convenției din 1722 a fost încredințată unei comisii comitatense compuse din două persoane, toți oameni de încredere ai capitlului sau ai episcopiei³³. Orașul cere împărătesei să ceară socoteală comitatului asupra modului cum a fost elaborat regulamentul. Se pare că a fost necesară o revenire a orașului în privința aceasta, fiindcă în același an judele și senatul orădean cer împărătesei să pretindă comitatului să înainteze regulamentul în chestiune Cancelariei Aulice spre revizuire³⁴. La 20 octombrie 1747 curtea imperială dă satisfacție cetățenilor orașului, Consiliul locumtenențial dispunînd comitatului să înainteze regulamentul elaborat de amintita comisie *înainte* de a fi publicat³⁵. Cu această ocazie Consiliul locumtenențial dă instrucțiuni, *post festum*, asupra compoziției comisiei care trebuia să elaboreze regulamentul. Abia la 12 decembrie 1747 dispoziția Consiliului locumtenențial este citită în adunarea generală a comitatului, dînd curs dispoziției de a modifica componența comisiei și cerînd, în același timp, măsuri împotriva orașului pentru neîncrederea manifestată

²⁹ *Ibidem*

³⁰ *Ibidem*, f. 14

³¹ *Ibidem*, dos. 9, f. 355

³² *Ibidem*, f. 355—362; dos. 7, f. 44, 48—56. Regulamentul cuprinde 14 puncte și o încheiere (*Ibidem*, f. 59—62)

³³ *Ibidem*, f. 75—76

³⁴ *Ibidem*, f. 77

³⁵ *Ibidem*, f. 91

„fără temei“ față de membrii comisiei³⁶. În aceeași ședință a adunării generale a comitatului, notarul orașului, Gabriel Kornis a anunțat că orașul nu recunoaște regulamentul și deci nu-l va respecta, întrucât el urmează a fi definitivat la Viena de Cancelaria Aulică³⁷ și numai după legiferarea sa prin sancțiunea imperială urmează a fi valabil. Prin această decizie a conducerii orașului, judele și senatul lasă să se înțeleagă faptul că el nu se consideră supus autorității comitatului, comportarea sa fiind similară cu aceea a unui oraș liber, spre statutul căruia tindea. De fapt, în 1747, orașul a mai înaintat un memoriu către curtea imperială, prin care propunea ca singură soluție realistă a lichidării litigiilor cu capitlul, emanciparea sa de sub dominația acestuia³⁸.

În anul următor plîngerile și memoriile orașului către autoritatea centrală continuă. Este acuzat capitlul, care abuzează de drepturile sale pe care orașul nu le recunoaște ca legale și comitatul, care sprijină toate acțiunile capitlului și persecută orașul în toate întreprinderile sale. Pe de altă parte, orașul insistă în direcția obținerii rangului de oraș liber, cerere care jenează foarte mult capitlul. Într-un memoriu în zece puncte redactate în 1748 de capitlu, acesta nu mai apelează în apărarea drepturilor sale, de invocarea privilegiilor acordate prin diploma leopoldină din 1693, ci recurge la argumente de ordin politic în primul rînd³⁹. Apelînd la majestatea sa catolică, la sprijinul pe care acesta o acordă bisericii catolice, capitlul atrage atenția împărătesei că ridicarea orașului Oradea la rangul de oraș liber ar periclita politica de catolicizare a Transilvaniei întrucît un mare număr de cetățeni de altă religie și naționalitate decît cea catolică — „... *Graecos, vel Rascianos, quae Schismaticos* ...“ precum și „... *novi Incola Acatolici et Schismatici ... Catholicos vel Unitos valachos tum Numero, tum facultatibus adeoque Catholica Religiae* ...“⁴⁰ — vin și se stabilesc în oraș. Or, senatul orașului nu este interesat în păstrarea populației orașului în sinul bisericii catolice — el însuși fiind în majoritate necatolic, iar ridicarea orașului în rîndul orașelor libere și scoaterea lui de sub tutela capitlului episcopiei catolice este similară cu decatolicizarea orașului. Argumentele de ordin economic și administrativ — greutatea în privința încasării veniturilor și a vămilor, în întreținerea și circulația peste podurile de peste Criș, în administrarea breslelor, în situația nobililor și a administrației comitatense — sînt numai subsidiare.

În ciuda unor asemenea argumente, împărăteasa Maria Tereza se arată, în vara anului 1748, dispusă să îndeplinească cererea locuitorilor orașului Oradea de a le ridica orașul la rangul de oraș liber, așa după cum este informat capitlul de cancelarul Leopold Nádasdy⁴¹. Capitlul considera că împărăteasa se găsește sub o influență străină, nefastă și, în

³⁶ *Ibidem*, dos. 9, f. 355—362

³⁷ *Ibidem*

³⁸ *Ibidem*, dos. 7, f. 57—58

³⁹ *Ibidem*, f. 92—95

⁴⁰ *Ibidem*, f. 92

⁴¹ *Ibidem*, dos. 20, f. 63

această situație, dacă împărăteasa ar mai modifica regulamentul de aplicare a înțelegerii din 1722 ratificat de Cancelaria Aulică, nu se mai consideră dator a-l respecta⁴². Pe de altă parte însă, capitlul se arată dispus a plăti 25 000 de florini pentru o nouă confirmare a drepturilor sale asupra orașului și respingerea cererii de emancipare a Oradiei⁴³.

La 10 septembrie 1748 magistratul orașului Oradea adresează împărătesei un nou memoriu, cerind încadrarea Oradei în rîndul orașelor libere, în baza unor motive expuse în opt puncte, care menționau drepturile sale decurgînd din privilegiile primite de la principii Transilvaniei și împărății austriece, sacrificiile aduse de orădeni în folosul casei imperiale în timpul războaielor cu turcii și a mișcării antihabsburgice conduse de principele Francisc Rákoczi al II-lea, precum și a persecuțiilor suferite în urma uneltirilor și a abuzurilor capitlului⁴⁴. Se pare că acest memoriu a fost bine primit la curtea imperială, întrucît unele date indică faptul că la Viena au avut loc în cursul lunii octombrie a anului 1748 tratative pentru emanciparea orașului de sub tutela capitlului⁴⁵, însă fără a fi obținut ceva mai concludent.

În vara anului 1748 capitlul este serios zdruncinat de o rezoluție a Mariei Tereza, datată 16 august 1748⁴⁶, care îi anunță o faptă cu totul surprinzătoare și anume că, conform registrului Camerei regale, unele bunuri pe care le stăpînesc în virtutea diplomei leopoldine din 1693, nu le-au aparținut înainte de această dată. Împărăteasa dispune totodată comitatului să investigheze originea bunurilor capitlului, iar acesta să prezinte de urgență probe autentice referitoare la drepturile de posesiune asupra bunurilor sale, precum și asupra veniturilor obținute, atît în prezent cît mai ales în trecut. Surprinderea capitlului este atît de mare încît îi propune cancelarului Leopold Nádasdy nici mai mult nici mai puțin decît transferarea sediului capitlului într-o altă localitate, cu atît mai mult cu cît cancelarul i-a adus la cunoștință faptul că Maria Tereza persistă în intenția sa de a elibera Oradea de sub dominația capitlului⁴⁷. Pînă la urmă această afacere a fost mușamalizată într-un anume fel, necunoscut nouă, dar trebuie să remarcăm faptul că nici orașul nu a avut cunoștință de această situație, întrucît nu a exploatat-o în nici un fel. El s-a limitat la a reclama Cancelariei Aulice unele abuzuri ale comitatului — folosirea livezii orașului drept pășune pentru caii soldaților comitatului, iar în ceea ce privește capitlul, faptul că locuitorii și meșteșugarii sînt obligați de către acesta să efectueze anumite prestații fără să le plătească — pe care Cancelaria Aulică le retrimite spre judecare comitatului, cerînd ca această neînțelegere să fie soluționată în mod echitabil⁴⁸. Cît de echitabil

⁴² *Ibidem*, f. 64—67

⁴³ *Ibidem*, dos. 7, f. 122—123

⁴⁴ *Ibidem*, f. 115

⁴⁵ *Ibidem*, f. 124

⁴⁶ *Ibidem*, dos. 29, f. 31

⁴⁷ *Ibidem*, f. 64

⁴⁸ *Ibidem*, dos. 9, f. 336

s-a achitat comitatul de această sarcină aflăm din rezoluția Mariei Tereza, din 18 noiembrie 1748⁴⁹ — întrucât cauza a ajuns pînă la împărăteasă — care, în urma unei noi plîngerii a orașului în aceeași chestiune, cere un raport detaliat asupra împrejurărilor comiterii abuzurilor, considerînd drept vinovați atît comitatul cît și capitlul, cărora le ordonă să se abțină pe viitor de la orice abuz de putere.

Dar capitlul nu a luat în considerare ordinul împărătesei Maria Tereza, pe care l-a încălcat în scurtă vreme, socotindu-l drept o încercare de limitare a dreptului său de stăpîn de pămînt. Noile abuzuri ale capitlului au stîrnit nemulțumirea orașului care se plînge din nou Cancelariei Aulice împotriva capitlului, în cursul lunii august 1749⁵⁰. Orașul relatează cum la 28 mai 1749 oamenii capitlului au atacat pe cetățenii care lucrau pe cîmp, sechestrînd opt boi cu pluguri cu tot și bătînd grav pe unul din cetățeni, apoi amendîndu-i pe toți. La 4 iunie 1749 canonicul Ujváry a dispus ocuparea unui teren al orașului, vecin cu moșia capitlului. Asemenea întîmplări vor mai avea loc foarte des și în anii următori, pînă în anul 1757, cînd, printr-o rezoluție a Mariei Tereza⁵¹ sînt din nou scutite de penalități ambele părți, regularizîndu-se printr-o simplă trăsătură de condei toate conturile dintre capitlu și oraș.

În ciuda unor sporadice încercări de a obține decizia imperială de ridicare a orașului Oradea în rîndul orașelor libere — în 1750 orădenii asaltează diferite personalități din conducerea imperiului în speranța că aceștia vor putea obține rezoluția imperială dorită⁵² — în deceniul al șaselea al secolului al XVIII-lea lupta orădenilor pentru autonomia orașului intră într-o perioadă de reflux⁵³. Abia în anul 1761 orașul face o nouă tentativă de ieșire de sub tutela capitlului, trimițînd doi delegați la Viena pentru a cere scoaterea orașului de sub jurisdicția capitlului⁵⁴.

În anul 1763, exasperat de insuccese și de propria lipsă de inițiativă, senatul orașului hotărăște în unanimitate însărcinarea a nouă persoane din conducerea orașului, care, împreună cu notarul, să redacteze un me-

⁴⁹ *Ibidem*, dos. 20. f. 36

⁵⁰ *Ibidem*, dos. 9, f. 446

⁵¹ *Ibidem*, f. 175

⁵² *Ibidem*, dos. 6, f. 141, 145

⁵³ Nu numai lipsa atestărilor documentare a unor inițiative ale orașului ne îndeamnă la această concluzie, ci și situația dificilă prin care trece întregul comitat. Începutul deceniului al șaselea este marcat de puternicele frămîntări sociale ale iobagilor de pe domeniile din sudul Bihorului (vezi Gheorghe Gorun, *Mișcările țărănești de pe domeniile Beiuș, Vașcău și Beliu de la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, IX, Oradea, 1979, p. 167—181), prelungite apoi de frămîntările religioase din aceeași zonă și de nemulțumirile iobagilor din zona de cîmpie a Țării Crișurilor. Atît biserica catolică cît și orașul sînt afectate de unele întîmplări nedorite de ambele părți: episcopul Forgách este dezavuat și apoi mutat disciplinar în urma compromiterii sale în frămîntările sociale și religioase din sudul Bihorului amintite mai înainte, iar notarul orașului, Mihail Péchy trece în serviciul capitlului cu documente foarte importante cu tot (Arh. St. O., *fond Primăria orașului Oradea*, dos. 7, f. 195).

⁵⁴ *Ibidem*, f. 211

moriu în vederea obținerii rangului de oraș liber⁵⁵. Exasperarea senatului este ilustrată de faptul că nu a mai impus comisiei cum să procedeze în întreprinderea sa, ci a lăsat totul la latitudinea ei, pretinzând numai rezultate concludente. Memoriul este înaintat în 1764 Dietei, întregul eșafodaj al argumentației juridice fiind bazat pe ideea că orașul n-a fost niciodată sub dominația capitlului și aducând în sprijinul acestei teze toate privilegiile primite între 1552 și 1712⁵⁶. În același an orașul mai înaintează un memoriu, pe aceeași temă, Dietei⁵⁷ și un alt memoriu Cancelariei Aulice, din cauza amestecului capitlului în alegerile pentru funcția de jude și în senat, precum și a străduinței capitlului de a îngradi drepturile cetățenilor asupra proprietăților lor⁵⁸.

În anii următori orașul expediază noi memorii către curtea imperială pretinzând eliberarea lui de sub jurisdicția capitlului. Astfel, în memoriul din 1766, orașul menționa faptul că nici regulamentul de aplicare a convenției din 1722 nu a avut succesul scontat, vexațiunile continuând din partea capitlului. Orașul cere eliberarea de sub dominația capitlului pe baza unor considerente cunoscute deja din celelalte memorii, la care se mai adaugă unul nou și anume că avînd în vedere valoarea economică a comunității orădene arată utilitatea acordării libertății orașului și din punctul de vedere al vistieriei statului⁵⁹. Într-un alt memoriu, din 1767, orașul cerea împărătesei să trimită o comisie de anchetă imperială, care, prin imparțialitatea sa, să verifice adevărul argumentelor înșirate de oraș⁶⁰.

Orădenii elaborează și un proiect de rezoluție, în cursul anului 1767, în care, renunțînd la înșirarea privilegiilor orașului, fixează în 16 puncte toate problemele conflictuale⁶¹. Noutatea acestui proiect constă nu numai în formula prezentării, ci și în faptul că se pune pentru prima dată, în mod deschis, problema unirii a două părți din oraș într-o singură unitate administrativă: Oradea „Mare” și Oradea — Olosig. Acest punct al proiectului va atrage după sine protestele vehemente ale episcopului⁶², în afara acelor, devenite tradiționale, ale capitlului⁶³. Intervenția episcopului în conflict — care nu s-a prea amestecat pînă în 1767 în controversele

⁵⁵ *Ibidem*, f. 226. Sedința a avut loc la 5 august 1763.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 239

⁵⁷ *Ibidem*, f. 238

⁵⁸ *Ibidem*, f. 241

⁵⁹ *Ibidem*, f. 276—285

⁶⁰ *Ibidem*, f. 345—352

⁶¹ *Ibidem*, f. 359—361. Cele 16 puncte se referă, pe scurt, la: valabilitatea privilegiilor orașului; libertatea alegerii magistraților; unificarea orașului Oradea „Mare” cu Oradea-Olosig; imunitatea cetățenilor față de plata diverselor taxe către capitlu, precum și legalitatea dominației capitlului asupra orașului; îndatoririle cetățenilor în caz de război; problema judecării cauzelor criminale și a amenzilor; jurisdicția asupra breslelor; problema caducităților; problema morilor orășenești; aprovizionarea orașului cu lemne de foc și lemn de construcție; reglementarea tirgurilor; zeciuiala; scutirile de vamă; anularea litigiilor din trecut.

⁶² *Ibidem*, f. 365

⁶³ *Ibidem*, f. 363—364

dintre oraș și capitolul, cel puțin pe față — a atras după sine acuzațiile orașului și la adresa acestuia. Într-un memoriu din 1767⁶⁴, orașul acuză în aceeași măsură atât capitolul cât și pe episcop de uzurparea drepturilor sale privilegiate, fiind primul memoriu comun al locuitorilor din Oradea „Mare” și al acelor din Oradea — Olosig. Alt memoriu al orașului amintește împărătesei că de 19 ani promite acordarea rangului de oraș liber⁶⁵, iar în octombrie 1767 împărăteasa este informată că în ciuda rescriptului imperial prin care s-a dispus anchetarea faptelor ilegale și abuzive ale capitolului — cerută de oraș în urma indemnului agentului său de la Viena, Anton Pruszkai⁶⁶ — acesta nu se abține să violeze drepturile orașului, indiferent la ordinul imperial de a respecta privilegiile orădenilor⁶⁷.

Valul de memorii, cereri și plîngerii ale orașului din cursul anului 1767 o determină pe împărăteasă să dispună, la 18 ianuarie 1768⁶⁸, comitatului, să i se trimită la Viena întregul dosar cu acte al conflictului dintre oraș și capitolul, spre soluționare. Paralel, are loc o anchetă efectuată de notarul curții de apel din Oradea, Stefan Szacsvai, la cererea capitolului și din ordinul principelui Albert⁶⁹. Maniera în care este efectuată ancheta, formularea întrebărilor — 16 la număr —, precum și persoanele anchetate, sînt net favorabile capitolului. Anchetatorul nu își dă deloc osteneala să ascundă măcar intenția de a salva capitolul de acuzațiile care i-au fost aduse. Procesul verbal de anchetă a fost trimis la Viena și conflictul dintre oraș și capitolul nu a mai fost rezolvat favorabil de împărăteasă, probabil și datorită acestui act.

În 1769 se încheie între Oradea „Mare” și Oradea-Olosig o convenție de colaborare în scopul obținerii libertății orașului de sub tutela bisericii catolice. Nu cunoaștem actul în care s-a consemnat condițiile colaborării și planurile în care cele două unități administrative își propun să acționeze în comun, doar scopul final este evidențiat de acțiunile ulterioare. Această etapă, a patra din cadrul luptelor orădenilor pentru autonomia orașului, va dura pînă în primele decenii ale secolului al XIX-lea, fiind o etapă a unificării vieții economice și sociale a orașului, în care lupta pentru obținerea autonomiei se împletește cu aceea pentru unificarea formelor de viață economico-socială.

Firește că interesele divergente ale breslelor și ale membrilor săi a împiedicat, în bună parte, unificarea acestora în cursul secolului al XVIII-lea. În deceniul al șaptelea al acestui secol, o bună parte a meșterilor breslași din Oradea-Olosig făceau parte din breslele din Oradea „Mare”⁷⁰. Cînd, după anul 1769, puterea centrală eliberează noi statute de breaslă, situația aceasta se continuă, numai breasla cizmarilor avînd

⁶⁴ *Ibidem*, f. 366

⁶⁵ *Ibidem*, f. 367—368

⁶⁶ *Ibidem*, f. 370—371

⁶⁷ *Ibidem*, f. 375

⁶⁸ *Ibidem*, f. 381

⁶⁹ *Ibidem*, f. 382—396

⁷⁰ *Ibidem*, f. 358

specificat faptul că din ea fac parte meșterii din Oradea „Mare“, Oradea-Olosig, precum și cei din Oradea-Velența și Oradea-Subcetate⁷¹. Breasla bărbierilor (chirurgilor) a fost însă prima breaslă care a unit meșterii din toate cartierele orașului și care nu a ținut cont de dezmembrarea arbitrară a orașului de la începutul secolului al XVIII-lea.⁷² Într-un memoriu al orașului adresat împăratului⁷³, în care se face istoricul luptelor dintre oraș și capitlu, se afirmă, cu destulă claritate, o realitate incontestabilă, întărită și de cea mai elementară cunoaștere a geografiei istorice a orașului Oradea și anume că „... o stradă a Oradiei Mari a purtat numele de Olosig, (cea) care ducea spre Velența... De atunci (de la înstăpînirea bisericii catolice asupra orașului — n.a.) jumătate din oraș a devenit Olosig“.

În urma încheierii convenției dintre Oradea „Mare“ și Oradea-Olosig, episcopul catolic al Oradiei încearcă să desfacă și legăturile tradiționale care mai leagă cele două cartiere ale orașului, intervenind pe lângă curtea imperială pentru obținerea unor statute de breaslă separate pentru meșterii din Oradea-Olosig, ceea ce atrage după sine protestul conducerii orașului Oradea „Mare“ care a sesizat imediat pericolul⁷⁴. La 13 iunie 1769 judele și senatul orașului Oradea „Mare“ protestează solemn în aducerea generală a comitatului împotriva folosirii abuzive a numelui orașului Oradea-Olosig de oamenii devotați episcopului și împotriva cererii unor statute separate de breaslă pentru meșterii din Oradea—Olosig ca acte care contravin realităților⁷⁵. Pînă la urmă însă punctul de vedere al episcopului a cîntărit mai greu la Viena decît cel al orașului. În toamna anului 1769 începe procesul de despărțire a breslelor din cele două cartiere ale orașului⁷⁶, acțiunea continuîndu-se și în anii următori. De menționat însă faptul deosebit de important că unele bresle au continuat însă să existe în forma anterioară, avînd în componența sa meșteri din ambele cartiere ale orașului, ca urmare a refuzului acestora de a se despărți⁷⁷, iar altele se reunesc după un timp.⁷⁸

La începutul secolului al XIX-lea, sprijiniți și de unele inițiative ale puterii centrale, breslele din toate cele patru cartiere ale orașului obțin statute noi, care unifică pe toți meșteșugarii din oraș într-o singură

⁷¹ Veronica Covaci, *Din istoricul breslelor orașului Oradea*, în *Crisia*, IX, Oradea, 1979, p. 750.

⁷² Arh. St. O., *fond Primăria orașului Oradea*, dos. 64, f. 48

⁷³ *Ibidem*, dos. 9, f. 503

⁷⁴ *Ibidem*, dos. 7, f. 422—423

⁷⁵ *Ibidem*, f. 448

⁷⁶ La 4 noiembrie 1769 primesc statute separate breasla croitorilor din Oradea-Olosig, (Arh. St. O., *fond Colecția de acte ale breslelor*, dos. 8, f. 1—30), breasla lăcătușilor și armurierilor din același cartier (*Ibidem*, dos. 11, f. 1—10), iar în anii următori și altele.

⁷⁷ Este vorba de breasla zidarilor, dulgherilor și pietrarilor (*Ibidem*, dos. 97, f. 32), breasla tăbăcarilor (*Ibidem*, dos. 13, f. 1—11).

⁷⁸ Spre exemplu breasla tîmplarilor, sticlărilor, lăcătușilor, ceasornicarilor, și armurierilor (*Idem*, *fond Prefectura județului Bihor*, dos. 612, f. 1—5).

breslă pe branșe⁷⁹. Cu această ocazie orădenii reușesc să realizeze programul lor de unificare într-un mod exemplar, cuprinzându-i nu numai pe meșteșugarii din Oradea „Mare“ și Oradea-Olosig, ci și pe cei din Oradea—Velența și Oradea—Subcetate.

Paralel cu eforturile pentru unificarea vieții economice și sociale a orașului, orădenii continuă să lupte, pe plan juridic și administrativ, pentru obținerea autonomiei orașului. În anul 1770, într-un memoriu adresat Cancelariei Aulice, conducerea orașului roagă ca acțiunea de judecată a litigiului cu capitlul să nu fie din nou acordată scaunului de judecată comitatens, ci unei comisii imperiale, întrucît și pînă atunci toate demersurile pentru scoaterea orașului de sub dominația capitlului au fost sabotate de comitat în mod sistematic⁸⁰. La 23 ianuarie 1773, ca semn al dorinței de a continua lupta pentru autonomia orașului, judele și senatul orădean cer Cancelariei Aulice să li se pună la dispoziție toate documentele aflătoare în arhiva Cancelariei, privind drepturile privilegiale ale Oradiei, pe care să le folosească drept argumente în demersurile viitoare⁸¹.

Rezoluția imperială referitoare la acordarea rangului de oraș liber orașului Oradea, datată 30 iunie 1774, este comunicată la 18 iulie 1774 de Consiliul locumtenențial celor interesați⁸². Nicidecum favorabilă orașului, ea este ambiguă în formularea concluziilor prin faptul că nu respinge cererea orădenilor, dar nici nu le-o rezolvă favorabil, ci îi îndrumă să se adreseze instanțelor judecătorești competente. Or, în situația în care orașul nu a primit rangul de oraș liber, supus direct împăratului, forul competent era comitatul, cu care avusese deja cîteva experiențe negative.

La 16 august 1774, Consiliul locumtenențial invită din nou comitatul să dispună orașului Oradea să se adreseze justiției pentru rezolvarea doleanțelor sale și să-și recheme delegații de la Viena⁸³. În urma insuccesului evident, orașul nu depune armele. În cursul anului 1774 încă, se adresează cu o cerere principelui Albert, ca acesta să emită un mandat pentru regăsirea documentelor orașului, ajunse în arhiva capitlului în urma lanțului de trădări comise de foștii notari ai orașului Ioan Lântos, Gabriel Kornis și Mihail Péchy, care au predat capitlului documentele cele mai importante privind privilegiile orașului⁸⁴.

O nouă serie de memorii din cursul anilor 1774—1782 nu-și ating nici ele scopul, întrucît la 22 august 1782 împăratul Iosif al II-lea decide scoaterea de pe rol a cauzei orașului⁸⁵. Și treaba este reluată de la înce-

⁷⁹ Arh. St. O., *fond Colecția actelor de breslă*, dos. 198, f. 114. Vezi și Veronica Covaci, *op. cit.*, p. 749—764. În timp perioada este cuprinsă între 1810—1842

⁸⁰ *Idem*, *fond Primăria orașului Oradea*, dos. 7, f. 496—499

⁸¹ *Ibidem*, f. 609—610

⁸² *Ibidem*, dos. 9, f. 127

⁸³ *Ibidem*, dos. 8, f. 12

⁸⁴ *Ibidem*, f. 16—17

⁸⁵ *Ibidem*, f. 305

put. La 22 martie 1784 orădenii se adresează Cancelariei Aulice cerînd confirmarea și completarea privilegiilor sale, ori acordarea rangului de oraș liber⁸⁶. Într-un litigiu privind situația unor proprietăți ale unor cetățeni decedați — capitlul a decis confiscarea lor în folosul său — în care se punea din nou în discuție competența celor doi parteneri, Iosif al II-lea confirmă la 26 iunie 1784 hotărîrea instanței de judecată a capitlului și, prin aceasta, indirect, dominația capitlului asupra orașului⁸⁷. Se pare că această decizie a împăratului a inhibat, pentru o scurtă perioadă, spiritul de inițiativă a orașului, care, pînă în perioada *restituțiilor* de după moartea lui Iosif al II-lea va evita să mai solicite curtea imperială. Cunoaștem numai cîteva documente adresate forurilor locale ale comitatului, în care se ridică problema competențelor în anumite domenii: scutiri de dări⁸⁸ și justiție locală⁸⁹.

Moartea împăratului Iosif al II-lea a stîrnit în întregul imperiu sentimente contradictorii. Cei ce și-au legat speranțele de reformele sale s-au întristat, iar cei care au fost loviți prin ele — în primul rînd nobilimea — s-au bucurat⁹⁰. Paradoxal, locuitorii orașului Oradea au făcut parte din cei care s-au bucurat. Bucuria lor a fost legată de reînvierea speranțelor că eforturile lor de a obține autonomia orașului vor fi soluționate de noul împărat, întrucît Iosif al II-lea s-a arătat a fi foarte categoric în refuzul său de a se amesteca în disputa dintre capitlu și oraș prin rezoluția din 1782 cînd a dispus scoaterea de pe rol a procesului intentat de oraș capitlului.

Se cunoaște faptul că în comitatul Bihor antipatiile nobilimii față de reformele iosefiniste au îmbrăcat forme aproape violente, comitatul ștergînd numărul de pe casa comitatului cu un deținut pe care l-a și eliberat în amintirea evenimentului, precum și arzînd măsurătorile de pămînt și rînduielile imperiale sub o spînzurătoare⁹¹. În această atmosferă antiiosefinistă judele și senatul orașului Oradea „Mare“ și Oradea—Olosig înaintează un memoriu comun comitatului, la 14 mai 1790⁹², în care cer intervenția acestuia în apropiata adunare generală a comitatului pentru ca orașul, unit, să fie eliberat de sub dominația episcopului și al comitatului. Rațiunea acestei cereri constă în faptul că ridicarea orașului la rangul de oraș liber ar fi de interes general întrucît în comitatele exterioare nu sînt decît două orașe libere — Satu Mare și Debrețin, — în timp ce în opt comitate vecine nu există nici unul. Părerea conducerii orașului este că Oradea „Mare“ ar corespunde cel mai bine condițiilor cerute unui oraș liber, mai ales ca centru meșteșugăresc și comercial,

⁸⁶ *Ibidem*

⁸⁷ *Ibidem*, f. 310

⁸⁸ *Ibidem*, f. 376—389

⁸⁹ *Ibidem*, f. 390—395

⁹⁰ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura științifică, București, 1967, p. 25

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Arh. St. O., fond Primăria orașului Oradea, dos. 8, f. 426—434.

dar și cultural, întrucît contactul cu populația de la țară ar contribui la ridicarea materială a ei, cît și la nivelarea ei culturală.

Memoriul orașului este prezentat adunării generale a comitatului Bihor, dar rezoluția ei este de natură să înșele încrederea orădenilor în spiritul ei justițiar: întrucît se opune ideii ridicării orașului la rangul de oraș liber, adunarea generală hotărăște să nu dea urmare cererii orădenilor⁹³.

Înșelați în așteptările lor, cetățenii orașului trimit o delegație la Dieta de la Bratislava cu un memoriu în care cer același lucru, sperînd că Dieta va fi mai favorabilă revendicărilor orașului. La Bratislava sosesc însă prea tîrziu, în prima decadă a lunii decembrie a anului 1790 și află că Dieta nu este de loc favorabilă ideii de a spori numărul orașelor libere⁹⁴. În această situație, delegații orașului hotărăsc să plece la Viena, pentru a sonda intențiile împăratului prin intermediul cancelarului Samuil Teleki, urmînd să decidă la fața locului drumul de urmat⁹⁵.

La începutul anului 1791, delegații orașului predau împăratului Leopold al II-lea memoriul orașului Oradea referitor la situația acestuia, împăratul decidînd transferarea cauzei Dietei spre rezolvare⁹⁶. Prin hotărîrea luată, nici Leopold al II-lea nu se arăta dispus a rezolva cererea orașului Oradea în detrimentul capitlului, mai ales în acele momente destul de critice, cînd revoluția franceză amenința nu numai tronurile absolutiste, ci întreaga orînduire feudală⁹⁷. În vara anului 1792 orădenii reînouesc cererea lor de eliberare de sub dominația capitlului, adresîndu-se din nou curții vieneze la 11 iunie 1792 în numele celor două cartiere: Oradea „Mare” și Oradea-Olosig⁹⁸. De data aceasta împăratul nu mai are curajul să expedieze cauza repartizînd-o spre rezolvare unor foruri subalterne, ci încearcă să creeze impresia că este sincer interesat în rezolvarea grabnică a situației cerînd anchetarea ei. Prin această decizie este pornit însă greoiul aparat birocratic austriac, începînd un nou șir nesfîrșit de procese, anchete, memorii și replici, care nu duc în nici un caz la rezolvarea într-un fel sau altul al cauzei, ci la mușamalizarea ei.

Anchetarea controverselor dintre capitlu și cele două cartiere ale orașului este din nou repartizată comitatului, care și-a făcut deja o tradiție în a rezolva asemenea anchete în favoarea capitlului. Capitlul însuși, prea sigur pe situația bună în care se găsesa, nici nu se sinchisește măcar să argumenteze prea serios replica sa din 6 iulie 1793⁹⁹, ci se limitează la acuzații la adresa orașului pentru lipsă de respect față de capitlu, atrăgînd atenția asupra expresiilor jignitoare după părerea sa,

⁹³ *Ibidem*, dos. 9, f. 397

⁹⁴ *Ibidem*, dos. 8, f. 458—459

⁹⁵ *Ibidem*

⁹⁶ *Ibidem*, f. 459

⁹⁷ David Prodan, *op. cit.*, p. 27

⁹⁸ Arh. Șt. O., fond *Primăria orașului Oradea*, dos. 8, f. 458—459

⁹⁹ *Ibidem*, dos. 9, f. 140—148

folosite de oraș la adresa sa. Contestă orașului dreptul de a folosi titlul de „oraș nobil“, utilizat de acesta ca și cum ar fi fost liber, insinuînd de fapt că nu se recunoaște supus capitolului și nici episcopiei.

Tonul folosit de capitol și insinuările din replica sa din 6 iulie 1793 stîrnește și mai mult spiritele, orașul Oradea trimițînd nenumărate memorii la toate forurile superioare, curții, Cancelariei Aulice, Dietei țării, comitatului, în tot cursul deceniului al zecelea al secolului al XVIII-lea, memorii care atrag după sine replicile capitolului, o luptă de hărțuială care epuizează răbdarea și fondurile orașului și ascute la maximum spiritul antifeudal al locuitorilor. La mijlocul deceniului atitudinea antifeudală, antinobiliară a orădenilor își găsește expresia într-un memoriu adresat, la 24 aprilie 1795, împăratului¹⁰⁰, în care demonstrează faptul că atît nobilii cît și canonicii capitolului episcopiei orădene, domiciliați în oraș, sînt obligați a plăti contribuțiile cuvenite după proprietățile imobile deținute. Or, aceștia nu sînt dispuși să achite nici un fel de contribuții, deși orașul a intervenit pe lîngă comitat în această chestiune, iar acesta nu a luat nici o măsură. Orădenii îl roagă pe împărat, ca, avînd în vedere starea materială extrem de precară a orașului — epuizat financiar din cauza lipsei contribuabililor cît și a cheltuielilor cu procesele împotriva capitolului — să dispună comitatului să ia măsuri urgente pentru încasarea impozitelor susmenționate, cît și a restanțelor, altfel orașul nu își poate plăti impozitele, în care are restanțe serioase. Menționăm faptul că aceste impozite restante trebuiau să fie plătite capitolului. Desigur, nobilii și canonicii rezidenți în Oradea nu au plătit impozitele revendicate de oraș, notabilă fiind inițiativa impunerii acestora de către comunitatea în care de fapt trăiau respectivii, inițiativă care vine în prelungirea intențiilor pe care le-a avut și Iosif al II-lea de a impune întreaga clasă nobiliară la dări în folosul statului.

Lupta orașului Oradea pentru obținerea autonomiei sale de sub dominația capitolului episcopiei catolice orădene se continuă în cursul secolului al XIX-lea, sfîrșindu-se în a doua jumătate a secolului, cînd condițiile istorice vor fi altele, aspectele ei urmînd a fi analizate în partea a doua a studiului. Este încă prematur a concluziona asupra acestor aspecte ale istoriei orașului, totuși unele concluzii specifice se impun de la sine.

În primul rînd caracterul antifeudal, anticlesiasc și propresist al acestor lupte. Cetățenii orașului Oradea, români, maghiari, germani, iliri, indiferent de naționalitate, membri ai burgheziei în curs de formare, se ridică la luptă împotriva rînduielilor feudale, a dominației anacronice a bisericii catolice ca reprezentantă a feudalismului, dar și a dominației străine, habsburgice asupra Transilvaniei, biserica catolică fiind unul din stîlpii de bază ai stăpînirii habsburgice în această parte de țară.

În al doilea rînd hotărîrea cu care orașul a luptat pentru cîștigarea autonomiei, în ciuda ostilității, declarate sau mascate a tuturor forurilor conducătoare, de la comitat și pînă la împărat, a măsurilor abuzive și

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 400

tendențioase, a apelului la forță, pentru intimidare și pentru inhibarea tuturor inițiativelor. Dirzenia locuitorilor orașului a fost exemplară, sacrificiile imense materiale riscînd să epuizeze la un moment dat resursele orașului. Aceste sacrificii materiale s-au făcut, oricum, în detrimentul dezvoltării economico-sociale și culturale a orașului, biserica catolică făcîndu-se vinovată de încetineala cu care a progresat orașul în tot cursul secolului al XVIII-lea, pe toate planurile, Oradea nereușind să atingă gradul de dezvoltare economică și socială a altor orașe transilvănene cum sînt Brașov, Sibiu sau Cluj.

**ASPECTS DE LA LUTTE DES CITOYENS DE ORADEA
POUR L'AUTONOMIE DE LA VILLE (I)
CONTRIBUTIONS À UNE HISTOIRE DE LA VILLE DE ORADEA
AU XVIII-e SIÈCLE**

(Résumé)

Se basant sur une information inédite d'archives et sur la rigoureuse consultation de la bibliographie du problème, l'auteur reconstitue quelques significatifs aspects de la lutte de la ville de Oradea pour regagner son autonomie vis-à-vis des tendances de domination l'évêché catholique de Oradea, qui tâchait de se maintenir quelques anachroniques privilèges, qui ne concordait pas avec l'évolution moderne de cette ville.